

Etnologija |

Područje sjeverozapadne Bosne oduvijek je bilo kolijevka bogate narodne baštine očuvane u najvećem dijelu putem narodne predaje kroz nizove generacija. Suvremeni način života učinio je svoje, tako da je u nedostatku pisanih izvora taj segment ostavštine bošnjačkog načina života već odavno počeo da iščezava. Bez obzira da li je riječ o običajima, čiji su temelj vjera ili čisto praznovjerje, ljudi su sa koljena na koljeno prenosili navike njihovih pradjedova, nastojeći da svoj život dovedu u harmoniju sa prirodnim silama koje predstavljaju „vječnu tajnu“.

Brak, svadba

U Cazinskoj krajini u prošlosti se najviše ženilo i udavalo pred zimu kada završi sezona poljoprivrednih radova i noć je duža. Djevojke dosta puta nisu imale slobodu izbora pošto su roditelji gledali da je udaju u neku bogatiju familiju u kojoj ima dosta stoke i zemlje što je u ondašnje vrijeme bilo simbolom bogastva. Iako u boljem položaju od cura ni momci nisu uvijek bili u prilici da se ožene odabranicom svog srca posebno ako je ona bila kćerka udovice koja se smatrala lakom, nemoralnom ženom ili u krajnjem slučaju ukoliko je dolazila iz siromašne familije. Korpulentnije djevojke rumenih obraza i jačih kukova bile su najtraženije za brak pošto su po narodnom sudu zračile zdravljem i sposobnošću za rad i rađanje djece.

Zbog takvih društvenih normi i obrazaca ponašanja djevojke su u prošlosti udavale se kradom, pošto su mi im roditelji branili udaju za određenog momka, o čemu govore mnoge krajiške pjesme koje su se mogle čuti u svim onim prilikama kada su se djevojke i žene sastajale "Kog ja volim moji ga ne vole, ukrast ću se to mi je najbolje".

Posebna i po mnogo čemu drugačija od ostalih svadbenih ceremonija svakako je kladuška svadbarica prepuna zanimljivih adeta koji je prate. Običaj je bio da djevojke kite svatove cvijećem i novim peškirima. Ako je mladoženja bio boljeg materijalnog statusa onda su se obavezno pozivali cigani svirači da svojoj svirkom upotpune i uvesele ovaj događaj. Uz muziku obično bi podvikivali "mašalna išalna, dok se nebo išara!". Nevjestu bi kitili dukatima. Niska dukata i sjaj zlata još bi više isticali nevjestinu ljepotu ali istovremeno je štitili i od uroka.

Kao i u svakoj drugoj svadbi kod Bošnjaka pjevalo se i povelolo kolo. Obavezno se pucalo kako bi se zaplašilo svako zlo i istovremeno privukla što veća pažnja na svečani događaj.

Uz žendibu bili su nezaobilazni i neki adeti kojima se željela sreća mladencima poput paljenja vatre. Nju bi palio neko od komsija pokraj puta kojim će mladenci proći. Po dimu se gatalo - ukoliko ide uspravno u nebo ženidba je sa srećom no, krivuda li dim i leti prema zemlji mladom paru se ne predviđa dug zajednički život.

Nekad iz šale a možda više iz želje da se nešto ušićari iz ovog veselog događaja, posebno ako je mladoženja dolazio iz imućnije familije, na put se stavljala zapreka od lanaca ili grede koja bi zaustavila svatovsku povorku. Tada bi izlazio mladoženja i kum da se "pogode" sa onim ko je

postavio zapreku tojest da ga časte, daruju novcem kako bi ih ovaj pustio dalje. Tom prilikom "odvezivala se kesa" i darivalo a darovani bi poželio mladoženji i mladi svako dobro i sreću u zajedničkom životu. Novac bi se stavljao i u mladinu cipelu pa su se okupljeni otimali ko će da izuje mladu i tako pokupi pare.

Mlada bi krenuvši iz svoje porodične kuće, posebno ako je imala mladih sestara ili neudatih komšinica, udarila nogom od avliju kako bi se zatresla pa da se za njom udaju i druge. Imitativna magija krajiške svadbe nalagala je da se mlada posipa pšenicom, simbolom plodnosti, bombonama i parama, simbolom uživanja i bogastva. Prije toga, neko od domaćina, obično onaj najstariji, učeći hair dovu okrenuo bi mladu "za suncem".

Od davnina posebno se pazilo u vjerovanjima za prizivanje dobrog usuda i sreće da se pazi na smjer sunčeve putanje, što potječe iz starog bosanskog kulta sunca. Kad bi polazili od mladine kuće, namještalo se da svatovi idu "za suncem", pa se unaprijed planirao takav put.

Prije nego što bi nevjesta ušla u mladoženjinu kuću, odala bi počast kućnom pragu, svetom simbolu svakog doma. Poljubila bi prag, prethodno prekrivši ga svojom maramicom. Obavezno bi u kuću zakoračila desnom nogom. Ušavši u svoj novi dom prišla bi odmah ognjištu i u njega bacila maramicu "za sreću" čime je i simbolično raskinula vezu sa roditeljskim domom i djevojaštvom.

Mladenci su se nudili zašećerenom vodom, šerbetom, kako bi im zajednički život bio sladak a ostatak bi se prosipao pod mladu vočku što je trebalo obezbjediti brak pun djece. U narodu se vjeruje ukoliko nakon svadbe pada kiša "da se mlada pokajala što se udala".

Kada se vjenčavaju mlada obavezno gleda da iskoristi tu priliku i pritisne nogom mladoženjinu nogu tojest na veliki nožni prst kako bi joj muž bio vjeran i poslušan. Neke od njih, koje se nisu udavale svojom voljom što nije bio rjedak slučaj u prošlosti, znale su stojeći kod matičara staviti ruke sebi iza leđa i tiho reći "Vjenčati se hoću, djece neću!". O samom braku i njegovoj sudbini u narodu postoji mnogo gatanja od kojih su ova samo neka poput onog da će brak partnera od kojih je jedno rođeno utorkom a drugo subotom loše završiti. Za brak jako je dobro da prvo dijete bude žensko...

Velikim grijehom smatra se kada se uzmu rođaci i takav brak niti je blagoslovljen niti sretan. Po narodnom sudu mogu se ženiti potomci od devetog koljena pa na dalje. Sve ispod toga nije dopušteno. Takav brak vuče prokletstvo o čemu svjedoči narodna predaja o crvenoj kiši. Naime, onog dana kada su se vjenčali brat i sestra, zbog teškog grijeha, padala je crvena, krvava kiša. Prvo bračno jutro novopečena mlada morala je prva ustati, još u samu zoru, kako bi očistila kuhinju, nalozila vatru i ispekla kahvu. Kada bi se probudili svekar i svekrva obavezno bi ih poljubila u ruku i upitala jesu li dobro spavali. Postepeno svekrva bi snahi prepustila kuću i sve kućne poslove a ona bi se uglavnom posvećivala radu po bašti.

Mladina familija dolazila bi na "mirenje" nakon desetak dana obično noseći ruho sa sobom u kojem se nalazio jorgan, jastuci, ćilim, serdžaza ili nešto drugo. Veliko poštovanje prema starijima, posebno roditeljima, znalo je upriličiti situacije da je jako star otac mogao udariti sina koji je i sam već bio u srednjim godinama zbog neposluha. Obiteljska kuća a samim time i roditelji prepuštali su se najmlađem sinu i snahi dok su starija braća gradili sebi nove kuće obično

u neposrednoj blizini roditeljske kuće.

Porodaj, dijete

Trudnoću je nevjesta zbog srama pred svekrvom i svekrom kao i djeverovima krila sve dok je to bilo moguće. Čim bi se trudnoća spazila nevjesta bi dobijala bolji tretman u kući te se oslobađala mnogih obaveza. Obično bi se prema svekrvinim sugestijama omotala oko pasa i kretala što manje.

U prošlosti vrlo malo je žena rađalo kod doktora u bolnici već se čitav porod obavljao kod kuće uz prisustvo starije, iskusne žene obično svekrve ili neke iz komšiluka koja se nazivala babicom. Porodilji bi se rasplela kosa a ona bi čučnula pridržavajući se za oklagiju.

Čim bi dijete izišlo babica bi mu presjekla pupčanu vrpca i zavezala je. Običaj je bio da se vrpca presječe muškom djetetu na sjekiri, da bi mu išli zanati, ili na olovci, kako bi mu išla skola, dok se za žensko dijete vrpca presjecala na oklagiji.

Pupkovina se običavala zakopati pod mladu voćku. Kada bi dijete odraslo plod upravo tog stabla mogao mu je donijeti ljubav života. Naime, u narodu se vjeruje ako osoba suprotnog spola pojede plod sa tog stabla može se zaljubiti u tu djevojku ili mladića čija je pupkovina prije mnogo godina zakopana pod njegovo korijenje.

Krajiško predanje navodi kako se ženi u trenutku poroda odvoje sve kosti, osim onih u bradi, pa je ona zbog toga u toku narednih četrdeset dana od poroda u periodu oporavljanja tkz. četeresnici.

Slično tome narod još i danas vjeruje da se djetetu tjeme potpuno zatvori tek kada progovori i uspije reći „jaje“. Dijete na ovaj svijet dođe već sa određenom sudbinom „propisanom od Allaha u prvi 40 dana po začeću“.

Razni profilaktički rituali prate početak života svakog djeteta, posebno u četeresnici, kada se velika pažnja posvećuje zaštiti od zla. Prema općenitom bošnjačkom vjerovanju sve što je malo, lijepo i mlado može se lako ureći i samim time razboljeti. Neko od ukućana, obično mati ili nena, stavljali bi u dječiju bešiku muhliju (ekser) da mu džinovi ne mogu ništa. Naime, po narodnom shvatanju zli duhovi se boje metala posebno željeza i olova. Uz muhliju često se mogla vidjeti i tisovina, maleni zapis, list sedefila, razne đinđuve i slično.

Roditeljska želja da se očuva zdravlje i nafaka djeteta nije se izgubila u današnjim, modernijim vremenima već se i sada praktikuju neki od običaja iz prošlosti. Iako su uglavnom svi porodaji danas u bolnicama roditelji gledaju da upriliče, po povratku iz rodilišta, da dijete ne odnose prvo svojoj kući već uz put da navrate, bar na pola sata, kod nekog rođaka ili prijatelja koji živi na brdu tojest do čije se kuće ide uz brdo "kako bi i djetetu sve išlo uz brdo!".

Onoj djeci koja se rode ponedjeljkom i petkom ovakav ritual nije potreban jer se ova dva dana smatraju sretnim u narodu.

Osim toga, opet po savjetu starijih žena, dijete se tri puta stavi i izvadi ih hladne pećnice šporeta na drva i svaki put se kaže "Kad neko urekao ovu crnu i čađavu pekaru tada urekao i moje

dijete!". Nakon toga vjeruje se da ga niko neće moći ureći.

Općenito bošnjački narod je jako sklon vjerovanju u urokljive oči što je samo jedan od uticaja magičnih vjerovanja koje su na naše bosanske prostore donijeli Turci. Moć uroka potvrđuju i hadisi te kao takvo ima svoje uporište i u Islamu. Vjerovanje da kroz oči duša kontaktira sa vanjskim svijetom i u zavisnosti od raspoloženja utječe na njega stara je koliko i samo čovječanstvo.

U Cazinskoj krajini nene upozoravaju od davnina da se treba čuvati garavih očiju pošto one najlakše „prostrijele“ čovjeka do srca i mogu mu navući kako bolest tako i smrt. Takvom vjerovanju nastalom u prošlosti najviše je kumovao strah od Cigana i njihovi magični moći jer se oduvijek prepričavalo kako Ciganke znaju očima i basmama zasljepiti i pokrasti svakog na kog se namjere.

Krajišnici vjeruju da su opasne i zelene oči pošto podsjećaju na zmijske i mačije i da su osobe sa zelenim očima u suštini najviše sklone zavisti i ljubomori, glavnim pokretačima uroka.

Od „svitskog sepa“ kako se to običava reći u Cazinu i Velikoj Kladuši najviše stradaju stoka i djeca, posebno osjetljiva su novorođenčad i ako se ne reaguje na vrijeme, dijete može da umre usljed čega mu tijelo obavezno pomodri. Narod vjeruje da takav leš baksuzan, naročito ako je opušten, jer vuče novu smrt u familiji.

Bebe su se ranije posebno čuvale od pogleda prvih četrdeset dana jer se vjerovalo da je upravo u tom periodu beba najosjetljivija. Strah od tuđih, nezgodnih očiju pojačavao se dječijim plačem pošto, kako to vele bošnjačke nene, „Od takvih očiju dijete može da se zaceni, a i da dobije neku bolest“. Zbog toga se ustalio adet da se prilikom gledanja malog djeteta prvo pogleda u svoje nokte pa tek onda u njega obavezno govoreći „mašalah“.

U krajiškom narodu očuvalo se više načina tjeranja uroka sa djece. Ako dijete počne da se trza noću, da neobično mnogo plače ili stalno ima povišenu temperaturu ili povraća, izvodi se obred sa pljuvačkom. Majka dijete odmah nosi u kupatilo i tamo sebi ulije u usta malo vode. Dok vodu drži u ustima, u mislima prouči euzubillu, zatim stavi desnu ruku ispod desne noge i ispljune vodu u šaku. Njome potare dijete po licu, niz ruke i noge čime urok nestaje.

Majka kada uspavljuje dijete u bešici ili ga vec usnulog stavlja u nju tri puta prošapuće "Urok u stranu, san u bešiku" pa isto toliko puta pljućne pokraj kolijevke. Neke od njih, poučene od starijih, iza ovog nadovezu neku basmu poput ove "Bježi urok u stranu: gdje se žena ne babi, gdje pile ne pijuće, gdje ovca ne bleji, gdje hore ne kuriće, gdje mace ne mjauće veledalin amin'.

Druge, pak, imaju običaj dok drže malo dijete u naručju rukom ga dotaći prvo po stražnjici a onda po licu tri puta prateći te pokrete riječima "Ko ureko doli, urekao i gori!". Smisao ovakve izjave leži u tome što se u narodu smatra da je guzica jedino mjesto koje se na čovjeku ne može ureći.

Urok može imati jake posljedice i na samu dojilju usljed čega joj presuši (povuče) se mlijeko iz grudi. Posmatra ju li osoba urokljivih očiju dok doji mlijeko će joj nestati. Identično stanje može uzrokovati i ukoliko kap mlijeka iz sise kane na pod dok hrani dijete pa ona ili neko drugi stane

na nju tojest nagazi je. Stare žene nesretnu majku odmah posavjetuju da u kući ili po selu potraži trahane (tarahane) stare tri godine. Trahanu ona treba skuhati i u tri navrata pojesti po malo pa će joj se mlijeko odmah povratiti.

U cilju zaštite na dijete se kače ili stavljaju razni apotropejski predmeti i hamajlije. Najčešće se na djetetovu kapicu prišije oblutak od salijevanja zrna (olova), takozvano „srce“ ili komadić tisovine. Nekad bi se uhvatila ili jednostavnije našla mrtva krtica i otkinula bi joj se prednja šapica i zašila djetetu za kapicu. Vjerovalo se da ga poslije toga niko neće moći ureći i „navući“ bolest na njega.

Da obezbjede svom djetetu dobro zdravlje majke su, osim zaštite od uroka, na sve načine mađijskim putem pokušavale utjecati na njegov imunitet pa čim bi mala beba kihнула govorele bi "Pis mace, zdrava djeca!". I dok kupaju djecu majke i danas umiju reći "Voda niz brdo a moj Emina uz brdo!". Prljava voda od kupanja obično se prolije pod mladu voćku.

Za malu djecu u Cazinskoj krajini kažu da su kao melec i dok ne počnu da progovaraju, tada izgube to dražesno svojstvo pošto uz one lijepe riječi mogu izreći i neke neprikladne. No, sve do puberteta djeca imaju neku neobjašnjivu neprilagođenost svijetu oko sebe što dokazuje i sljedeće vjerovanje. Prema njemu djeci kada zaspu "odluta duh" pa svaka majka kada premješta usnulo dijete sa jednog mjesta na drugo podigne ga sa euzubilom, zovne ga po imenu ili bar malo povuče za nos. Tim činom želi se skrenuti pažnja duhu da se vrati u tijelo, što se događa u tren oka, jer u protivnom ono se može razboljeti ili poludjeti. Ukoliko dijete nemirno ili loše spava majka potraži ostatke vune na kakvoj živici ispod koje su se provlačile ovce pa mu je stavi pod jastuk.

U prošlosti roditelji su se trudili na razne mađijske načine uticati na dječiju sudbinu. Upravo takvi rituali najkarakterističniji su za vrijeme poroda i nakon njega.

Muškoj djeci se željelo da imaju spretnost u zanatu ili školi a djevojčicama da budu dobre domaćice. Iako to u današnje vrijeme djeluje diskriminirajuće za ženski spol može se reći da ipak svi obredi nisu kategorizirajući već su neki poput ovog bili isti za svu djecu. Otac bi prve odsječene nokte nosio u džamiju i gurnuo ih pod tepih, da niko ne vidi, kako bi dijete kada odraste i pođe u školu dobro učilo.

Visibabom ili drimovcem stare nene običavale su u nedavnoj prošlosti bajati djeci da budu vesela i čila. Kada bi djeca brala koncem zime visibabu i donosila je kući stare su nene iskorištavale tu priliku da im obnesu cvijet oko glave i poprate to riječima : „Drimovac drima, ti ne drimaš. Drimovac nujan a ti veseo“.

Kada dijete počne praviti prve korake majka zamjesi maslenicu i u nju stavi jedan novčić. Maslenicu svi ukućani jedu „kako dijete ne bi padalo već lijepo prohodalo“. Onom ko u toku ručka pronade novčić u maslenici predviđa se sreća i on kovanicu nosi uza se. Kako bi dijete što prije napravilo prve korake i prohodalo tražila se djevojčica rođena nakon smrti svog oca ("koja nije upamtila oca"), i darovala se poklonom ili novcem.

Ako se desi da je dijete boležljivo i da slabo raste, primjenjuje se obred sa jabukama. Uzele bi se dvije zdrave jabuke i svakoj nadjenulo drugačije ime te bi se na mladu nedjelju zajedno sa

bolesnim djetetom odnijele na raskršće. Prvom prolazniku koji bi slučajno naišao ponudilo se da odabere jednu od jabuka i ponese je sa sobom. Po onoj koja bi ostala, dijete bi dobijalo novo ime, koje bi mu donijelo zdravlje i napredak.

U slučaju padavice (epilepsije), liječenje bi se obavljalo uz konsultaciju sa hodžom, koji bi bolesniku napisao odgovarajući zapis. Zatim bi otac djeteta uzeo mladog crnog ovna, bez ijedne bijele dlake, i zajedno sa bolesnim djetetom otišao do nekakvog velikog raskršća. Tamo bi, nenadano, oborio dijete na zemlju, prinoseći mu nož uz vrat, kao da će ga zaklati (kako bi ono zadrhtalo od straha), a potom bi brzo oborio ovna i – zaklao ga! Meso žrtvovane životinje se ne jede, nego se raskomada i baci niz rijeku, a koža se ostavi da bolesnik spava na njoj do konačnog izlječenja.

Narodna medicina

Liječenje putem magije nastalo je u pradavnim vremenima kao odraz umijeća i snalažljivosti običnog krajišnika. Neki od tih rituala postali su dio narodnog života poput krajiškog adeta da se u proljeće, prije nego što se oglasi kukavica prvi put te godine, napravi zeljanica da bi se bilo zdravo. U zeljanicu se obavezno mora naći par stručaka mlade žare da se te godine ne bi imalo osipa i svrabeža po koži.

Neki od recepata krajiške narodne medicine imaju savjete kako naprimjer liječiti psihosomatske probleme poput nervoze; treba u kući poklopiti sve džezve za kahvu, onda zagrijati na plehu šporeta džezvu i poklopiti je tanjurićem za fildžan tri minute. Poslije isteka tog vremena u džezvu usuti kahvu i zaliti je vrućom vodom te na kraju popiti.

Drugi recepti predstavljaju spoj magije i sujeverja ponikle iz starih vjerovanja u duhovnu snagu prirode i njenih sila. Kao prilog tome podsjetimo se na jednostavne savjete koje i danas ljudi mogu lako isprobati na sebi.

Bradavice sa tijela lahko se uklanjaju na neki od ovih načina: u šumi se potraži neka životinjska kost, pa se onim dijelom što je bliže zemlji protare bradavica na tijelu. Potom se kost vrati na isto mjesto i položaj te se udalji bez okretanja nazad.

Na Mlađak iziđe se napolje, tri puta se ponovi sura Ihlas pa se gledajući u mjesec kaže: „Mladi mjesече, tako ti tvoje mladovine, skini sa mene ove bradavine!“.

Osim ovakvih načina negdje se upriliči prilika da se mejitovom (mrtvačevom) rukom dodirnu bradavice pa će nestati same od sebe ili se ukrade malo soli iz komšijske kuće i njome protrlja po mjestima sa bradavicama.

Alkoholizam: pijanac će ostaviti piće ukoliko popije alkohol u koji se pomokrio dječak koji nije upamtio svog oca ili ako flaša sa pićem prenoći u nečijem mezaru. Isto tako, nađe li se u piću malo vode kojom se okupao mrtvac vjeruje se da će nakon ispijanja u alkoholičaru „umrijeti“ želja za opijanjem. Babe vračare savjetuju i dana s se se u piće doda malo kapi mlijeka crne krmače ili mokraće od ježa ili žabe.

Krupa: kad dijete dobije krupu tri puta mu se provuče mačji rep između usana i krupa će nestati.

Struna: Ako bi čovjek skočio sa tavana ili gladan podizao težak teret znalo se desiti da ga zaboli stomak, tom se u narodu govorilo da je „strunio želudac (želdac)“. Tegoba bi se odmah liječila tako što se na tepsiju tri puta izlijevao lončić vrele vode i okretao naopako kako bi „upio“ vodu u sebe. Svaki put onaj ko je radio obred (želudarica) govorio bi sljedeću basmu: „Žaldečak, žaldečak sjedi na svoj mjesačak, nani na ručak sa božijom hazmom a mojom basmom“.

Strah: kada se dijete uplaši nečeg ili odraslog čovjeka stalno boli glava, loše spava i slično ide se kod stravarke da mu se salije zrno ili straha. Riječ je o obredu koji su nam donijeli Turci i kojim se često vrlo uspješno može anulirati neka od psihički oboljenja. Za potrebe rituala traži se ispaljeno puščano zrno ili se u nedostatku toga provuku kroz puščanu cijev komadići olova pa topi u kašiki na vatri. Stravarka za vrijeme obreda uči sure Fatihu i Ihlas a dok izljevava rastopljeno olovo kazuje: „Bježi straha tjera te očna sprava“. Olovo se salijeva tri puta – iznad glave, stomaka i nogu a finalni simbol koji ujedino i navješćuje uspješno liječenje traži se u oblutku zvanom srce. U rastopljenom olovu na dnu posude stravarka pronalazi razlog straha kod djeteta, obično figurice koje neodoljivo podsjećaju na psa, mačku, miša, koje označavaju da strah potječe od susreta sa nekom od tih životinja. Drugačiji znaci poput puščanih zrna otkrivaju da je strah uzrokovan pucnjem a simboli poput igle ili noža operacijom, injekcijom i slično.

Rast kose: na „mladu nedjelju“, prije svanuća, sjeklo se po tri pramena kose, uz euzubillu, i bacalo pod mlado stablo dunje kako bi kosa brže rasla i bila jakog korijena. Nesanica ili glavobolja eliminisala se tako što bi se uz bismillu tri puta oko glave pronijelo nešto sadake u novcu i udijelilo sirotinji.

Ljubavna magija

Uoči Bajrama mladi i dan-danas znaju potražiti pogledom najsjajniju zvijezdu na nebu i devet puta gledajući u nju, ne trepćući, izgovoriti: „Reci zvijezdo ko me voli, reci zvijezdo je li taj (ta) koga volim“. Iza toga bi proučili suru Ihlas i liježali u postelju. Tokom noći, u snu, dobili bi odgovor na svoje pitanje.

Krajiške djevojke u prošlosti veliku pažnju su posvećivale želji da imaju što više momaka za ašikovanje pošto se prema tome vrednovala i njena ljepota te mogućnost za što bolju udaju. U želji da postanu što atraktivnije nisu se libile potražiti pomoć ni u magijskim ritualima od kojih su najpopularniji bili oni vezani za izgovaranje basmi, rimovani magijskih stihova.

Prije polaska na vašar, sijelo ili neku drugu prigodu djevojka bi oblačeći dugu bijelu košulju govorila: „Ja obuče bijelu košulju nase da privučem sve momke predase a sve cure da bacim izase veledalin amin“. Kada bi naišao momak koji joj se dopada ona bi puhnila u njegovom pravcu tajno i da niko ne vidi.

Da natjera momka da joj dođe u ašik pod pendžer nekada su djevojke izvodile svakojake rituale od zasjecanja kućnog praga sjekirom, zaprećivanja graha, hvatanja za strehu ili bajaranja zvijezdama.

Jedan od najpoznatijih rituala djevojačke magije svakako je prevrtanje kućne metle naopako. Pred spavanje djevojka bi tri puta okrenula metlu svaki put govoreći „Ja prevrnuh metlu a ne prevrnuh metlu već n. um i pamet za sobom da noćas crkne za mnom, sa božijom moći, mojim sepom veledalin amin“. Svaki put bi puhнула u metlu i na kraju je ostavila okrenutom naopako, na dršci, da tako prenoći iza kućnih vrata.

Osim ovakvih, bezopasnih bajaranja u narodu su oduvijek postojale vračare (sahirbaze) koje su mogle po riječima naroda „potkovati žabu na ledu“ te koje znaju „gdje se nebo kukama zapinje za zemlju“. Njihova specijalnost je oduvijek bila ljubavna magija a rekviziti kojima su se služile bile su širokog arsenala od krila sljepog miša, živih žaba, šećera, soli, vode uzete sa mrtvacu dok se ovaj kupao, zemlje sa mezarja i slično.

Čarkama se po tvrdnjama upućenih može dozvati mrtvi lik voljene osobe ili učiniti da "žedan čovjek pored vode ostane žedan". Posebno pogubni za čovjeka su neki dijelovi koji se uzmu poput kose, krvi i noktiju. Ako ih vračara zapali uz basmu može stvoriti kod njega veliku mržnju prema svakom koga on voli pa ih onda omađijani čovjek vidi "kroz maglu, vatru i krv".

Sahirbazina orijentiranost nije bila samo usmjerena ka negativnim stvarima već su one ponekad znale doskočiti bračnim problemima, smiriti agresivnog muža i tako spasiti i održati nečiju porodicu na okupu.

Jedan od recepata koje su rado davale ženama čiji su muževi bili skloni maltretiranju jeste i onaj da ona dok on spava preko njega prebaci šaku zemlje uzete sa groba. Osim za smirivanje strasti postoji cijeli niz recepata iz ljubavne kuhinje sa kojima se treba „svezati“ i opčiniti srce voljene osobe, tako na primjer, djevojka bi sljedeći vračarin savjet kanula na kocku šećera tri kapi krvi iz malog prsta lijeve ruke i bacila je voljenom u kafu sa riječima: „Kako god ne mogao biti bez ove krvi tako ne mogao biti ni bez mene amin veledalin“.

Ako je nekoj ženi dragi u daljini pa bi ga voljela primamiti sebi onda bi uzimala devet zrna bijelog graha i stavljala ih u rasprečanu vatru govoreći: "Grah grakti, bah bahti, sikirica uvrati moj n. predvrati akobogda amin". Izgovorivši tu basmicu udarila bi oštricom sjekire u kućni prag i ostavila je tako.

Sihiri, čarke

Čara se obično između akšama i jacije ali i u gluho doba noći, iza ponoći pa sve do prvih pijetlova. Čarke se najviše rade i „najbolje primaju“ kada je Mladak i za vrijeme punog mjeseca. Vračara sihire najviše ostavlja oko praga ili zakopa pod kakvo krivo drvo u dvorištu „kako bi i tom pošlo na krivo“. U narodu se kaže da čarke mogu potrajati od devet do 40 dana a onda gube svoju moć i moraju se ponavljati. Dakako postoje i one „smrtničke“ čarke ili „vječne mađije“ koje je teško ili nemoguće skinuti. Po kazivanju upućenih takve čarke se obnavljaju svaki put same od sebe kada padne kiša.

Sama magija najčešće se ispliće iz dva razloga - ljubavi i mržnje. Postoje dva oblika magije i kao takva razlikuju se po svom djelovanju, takozvana djevojačka magija znatno je blaža i bezopasna sastavljena od basmi i neki jednostavnijih oblika vračanja. Drugi, opasni oblik sihira naziva se

"vračarska" ili džin-hodžinska". Riječ je o manje više izravnom kontaktu sa džinskim svijetom, kada vračara ili džin-hodža primoravaju ili stimulišu poklonima džine da napadnu i opsjednu nekog insana.

Čaranje se u narodu smatra velikim grijehom, posebno je od Boga kažnjivo rastavljanje magijom supružnike. O tom grijehu se tvrdi da kada bi neki čovjek, koji je rastavio muža od žene, sagradio devet džamija ne bi uspio saprati (otkupiti) grijeh sa sebe. Koliko je sihirbazenje veliki grijeh i samim time kažnjivo opisuje narodna priča. Kazuje se kako je u jednom selu živjela sihirbaza sa svojim sinom jedincem. Cijeli život pravila je sihire kako je ko želio živjeti od tuđe muke i zla pri tom ne misleći na Allaha i smrtni čas. Kada je došao i taj dan okupio se narod da joj klanja dženezu. Krenuvši ka mjestu gdje je stajao iskopani mezar prisutni ljudi ugledali su neobičan prizor - sva zemlja se vratila nazad u raku i popunila je. -"Kabur se zatvorio, zemlja je neće!" povika neko iz gomile i u trenu nastade gužva i bježanje. U svega nekoliko minuta ostadoše samo sin i hodža. Ojađen, sin jedinac zaplaka pored svoje mrtve majke i prouči joj Fatihu. -"Što da radim?" upita hodžu koji mu na te riječi odgovori da ide kući što prije i da se nipošto neokreće nazad a on će ostati uz mrtvaca i moliti Boga da joj se smiluju i primi je.

Sin potrča uplašen i uplakan ostavljajući hodžu no trčeći srce ga zaboli na pomisao da mu je ovo zadnji put da vidi svoju majku na ovom svijetu pa se polakomi i okrenu se nazad. U tom istom trenu niotkud pogodi ga veliki vatreni talas sačinjen od hiljadu plamičaka i sprži mu lice. Kasnije, kada se oporavio, sin se uputi ka hodžinoj kući da ga pita o proteklim događajima. Na pitanje zašto ga je spržila vatra koja se pojavila niotkud hodža mu odgovori: "Tvoja te rahmetli majka hranila novcem koji je dobivala za svoja čaranja tako da je njen grijeh bio i tvoj. Da se nisi okrenuo ne bi te spržila džehenemska vatra. Tvojoj rahmetli majci nije bilo spasa ali ti si ga mogao imati, no, božijoj volji niko se nije otrgnuo!", zaključivši hodža na kraju.

Kako tuđa zloba i mađijanjanje mogu naštetiti čovjeku i poremetiti mu svu nafaku i mir u životu po lijek i pomoć se išlo kod onih osoba koje su upućene u tajne liječenja. U najvećem broju slučajeva to su hodže koje omađijanom „otvore zvijezdu“ po sistemu ebdžed hisaba, kombinacije arapske astrologije i numerologije, kada se na osnovu imena bolesnika i njegove majke iščitava uzrok problema ili tegobe. Nakon toga hodža ispisuje jedan ili više zapisa sa kojim se omađijani nakadi, umiva ili ih nosi uz se. Najčešći primjer je potapanje zapisa preko noći u posudu sa vodom sa kojom se onda sutradan čovjek oblije ili okupa.

Ako se ne ide kod hodže po zapis već se posjećuje neka lokalna stravarka tada joj se ponese flaša izvorske vode. Po vodu se ide u sam akšam. Kada se dođe blizu bunara pozdravi se riječima: „Selam vodo!“ a pri ulijevanju doda se i ovo: „Akšam hajrla, vodo!“. Smisao ovakvog vjerovanja leži u tome što se izvorska voda u bošnjačkom narodu smatra „živom“ tojest u njoj prema starom vjerovanju obitava duh ili kako se to još kaže u narodu „čuvar vode“ čija narav nije destruktivna već naprotiv iscjeljujuća. Flaša sa vodom se ostavi da prenoći pored bolesnikove glave a ujutro se kaže „Sabah hajrla vodo!“. Tek tada se nosi stravarki. Dok saliva olovo u njoj stravarka je okrenuta vratima sobe u čijem pravcu tjera zlo „na vlaške babe, na vlaške vode“ tamo gdje se „ezan ne čuje“.

Osim salivanja olova sihiri se mogu skinuti i sa „naučenom“ vodom. U toj namjeri stravarki se ide tri puta tojest svakog trećeg dana pri čemu se svaki put ponese flaša vode uzeta sa drugog izvora. Uz to se prvi put ponese sobom i neki dio odjeće izuzev donjeg veša koji ma koliko čist i nov bio nije poželjan. Prilikom posjete flaša se zamota ili sakrije u nešto „jer ne valja da je ko

vidi“. Sa tom „naučenom“ vodom omađijani se kupa ujutro, o podne i navečer tokom tri dana kada se ide po novu flašu. Prljavu vodu od kupanja odnosi neko od ukućana proliti niz rijeku ili potok. Za „učenje“ na vodu stravarka mora da zna ime bolesnika i njegovih roditelja osim ako nisu mrtvi. Dok traje liječenje omađijani ne smije ići nikud od kuće „jer se zlo udaljava“, jedini izuzetak jeste da smije otići do stravarka sa tim da krenuvši od nje ne smije se osvrćati unazad. Kada odlazi stravarka ga ispraća i na njezine riječi omađijani odgovara sa „amin jarebi“ bez gledanja unazad. Prilikom drugog odlaska kod stravarka ona će uz ezubilu umiti bolesnika a treći put će on isprati usta vodom na pragu.

Kod poništavanja sihira učinkovito je prema riječima starijih zaklati kurban ili bar zaklati horoza (pijetla) pa podijeliti u tri kuće.

U prošlosti među narodom Cazinske krajine prakticao se vrlo često obred dovođenja ili kažnjavanja vračare ili one osobe koja je „gradila čarke“. To se činilo tako što se u noći mjesečeve mijene na raskršće od tri puta dovlačila zubača i okretala naopako sa riječima: „Ko mi čarke pravio na zubaču se nasadio!“. Prema svjedočenju starijih krajišnika vračare su znale dolaziti u nesvjesnom stanju i sjedati na oštre vrhove zubače kada bi ih svjesti dozvali bijesni udarci njihovih žrtvi.

Zapis i tisovina

Osim hodžini hamajlija tkz. dilbagija ili „hodžino pismo“ najpoznatija zaštita od uroka i magije na ovim prostorima Bosne i Hercegovine ostala je špenga ili ziherica obavezno okrenuta glavom na dolje. U prošlosti se mogla vidjeti na odjeći svake Bošnjakinje dajući tako na znanje svakog vračari da će joj zlo teško uspjeti. Osim prakse nošenja hamajlija najbolja zaštita od zla i magije jeste dijeljenje sadake (milostinje) usljed čega se često čuje izreka „Podijeli sadaku, produži nafaku!“.

Jedna od najraširenijih zaštita oduvijek je bila i tisovina. Za nju se veli da je "sretno drvo" od čijeg mirisa i boje bježe svi džinovi i šejtani. Narodno vjerovanje kaže da onaj ko nosi uza se tisovinu na njemu ni najveća čarka ne može ostati duže od sedam dana. Nakon toga mora otpasti. Još jedan obljubljen u narodu apotropejon svakako je glog. I za njega narod ima svoje mišljenje "glog je vrlo jako drvo, možeš ga posjeći do zemlje a nakon nekog vremena na istom mjestu izniknut će deset novi mladica". Šejtan neće u kuću iznad čijih ulaznih vrata ili u dovratku ima utisnut komadić ovog drveta.

Od zla dušmanske ruke narod se decenijama čuvao i izgovaranjem bošnjačko-turskih dovica ponavljajući ih po tri puta i pušuci nizase. Jedna od takvih bila je i ova: „Hala hala hafaile mubereći defaile. Hasum leri čokoile, hasum leri jogoile. U srcu mi iman, u rukama Musaf, na jeziku Kuran od Boga amin od mene veledalin“.

Nagaza

Nagaziti se najčešće može na nečist, mjesto gdje se odlaže smeće ili proljeva krv pošto su sva takva mjesta neobično privlačna za džine. Ponegdje u Bosni takva se mjesta nazivaju "džinske sofre" i "šejtanske sofre" od kojih je gore nagaziti na ovu prvu nego na drugu "jer su džini jače

snage i opasniji!”.

Posebna kritična mjesta su ona gdje se kupu mrtvac ili proljeva prljava voda. U narodu je i danas adet da se na onom mjestu gdje je kupan mrtvac „prođe vatrom“. U tu svrhu zapale se tri šibice i njima prođe u krug iznad tog mjesta izgovarajući euzubilu ili suru Ihlas. Takozvane „prolivače“ (prljava voda od kupanja ili čišćenja) najpogubnije su kada je u pitanju mogućnost da se nagazi i ograjiše.

U prošlosti dok su se ljudi još kupali u banjama pratio se običaj da se nakon kupanja u prljavu vodu bace tri živa ugljena i to tako što bi se mašicama ugljen pronio u krug oko banje uz euzubilu i zagasio u vodu. To se radilo iz razloga da nakon proljevanja te vode negdje napolje niko ne može nagaziti na nju.

Kritično mjesto u svakom domu, kako to i danas upozoravaju stare nene, gdje se može najlakše ograjisati jeste svakako kupatilo „posebno u onim kućama gdje ima više ženskih glava“. Zato bi obično najstarija od njih znala sa vremena na vrijeme okaditi kupatilo suhim korjenom omana i tako neutralisati svaku pogubnost.

Zbog svog apotropijskog značaja omanu se od davnina u narodu posvećivala posebna pažnja. Njegov korijen su stare nene sjekle u male komadiće, sušile i nizale na konac „da se nađe pri ruci kad zatreba“ posebno u situacijama kada bi trebalo nakaditi bolesnog insana ili stoku. O ljekovitosti i magičnim moćima omana iskovana je i izreka koja glasi: „Ko ne zna šta je oman trava, ne zna ni šta je zlato u ruci“.

Kletva

Još i danas se može čuti od starijih žitelja Velike Kladuše i Cazina o starom kletvenom običaju kada bi uvrijeđeni, poniženi ili nevino optuženi čovjek sjedeći na pastekiji, nakon klanjanja, kleo nekog udarajući kamen od kamen. Tad bi izgovarao neke od ovih teških kletvi: "Dabogda ti sve otišlo hintu jementu!", "Dabogda ne mog'o umrijeti dok ne pootvaru sva vrata i prozore!", "Dabogda ti se kuća sravnila sa listom na zemlji!", "Živ bio a dabogda sreće nikad ne im'o!", "Dabogda ne mog'o umrijeti dok ti ja ne halalim!" itd.

Ova zadnja kletva ima svoje uporište u islamskoj tradiciji pošto kada čovjek umre, u satu njegove dženaze, hodža traži halal (oprost) od sviju prisutni za umrlog "jer bez halala nema ni mira na onom svijetu?". Jedna od najpoznatijih kletvi je ona roditeljska koju mati ili otac znaju uputiti djetetu usprkos velikoj ljubavi koju osjećaju prema njemu. Navodno, očeva kletva je devet puta jača od majčine zbog toga što "otac kad kune, to čini sa srca a majka ne". Ipak većina roditelja se brzo pokaje pa govori bogobožno „Ne daj, Bože, da se učeli, od melaika amin!“. Teška je djevojačka kletva, prevarene ili ostavljene cure. Mučenje životinja isto se smatra velikim grijehom jer "hajvan ne zna halaliti!".

Osim siročeta i prosjaka uklesti može i osoba koja je gorjela u nekom požaru ili "za dlaku" izbjegla smrt bilo u nekoj operaciji ili nesreći, bolesnik koji se crvao u ranama, osoba koju je ugrizla zmija. Protekli rat donio je mnogo prokletva, uklela je majčina suza, uklelo je mučenje nevinog naroda, uklela je suza silovane djevojčice i djeteta kojem su ubili roditelje. Rušenje svetih objekata u kojima je "palo" mnogo molitvi i dova bez svake sumnje donijet će rušiteljima

kaznu, bol i grijeh u potomstvu.

U krajiškom narodu pripovijeda se kako su nekoć otac i njegov sin ukrali komšiji bika sa namjerom da ga zakolju i prodaju meso u drugo selo. Prije klanja oca uhvati neki strah pa reče sinu da uzme sa stoga sijena i poreda ga u devet manjih gomila. Kad ovaj to učini otac pusti bika pred sijeno da se pogosti. Bik je njušeći svaku gomilu došao do pete i tek tu počeo jesti. Na to otac reče sinu: "Vidis li, sine, što je tuđi hak? Za ovo što bi ja i ti učinili ispaštali bi nedužni iz naše familije čak iz petog koljena!". Tuđe i oteto uvijek je bilo prokleta i za svakog čovjeka put u propast.

-Nije dobro da te kune ko u selu, kaže se u narodu, a kamoli neko od koga si se ogriješio!.

Nafaka

Kod cijelog bošnjackog naroda, bez obzira gdje se on nalazio i obitavao, susreće se velika vjera u nafaku. Za svako dijete koje se rodi narod običava reći "rodila se sa njim i njegova nafaka koju mu niko ne može oteti!".

Koliko se može dokučiti iz narodnih izjava dužina čovjekovog života zavisi od količine (od Allaha) dobijene nafake jer "onog dana kada se potroši nečija nafaka tad i taj insan umre!". Iako su svi rođeni tojest živi ljudi sa nafakom ipak postoje oni sa većom dozom i oni sa manjom količinom sreće.

Zato se pokušava na razne načine stimulisati širenje nafake preko onih koji su okarakterisani kao jako sretni. Obično kada se kupuje stoka ili nešto drugo domaćin je "namjeni" onom djetetu za koje smatra da ima najviše nafake "kako bi mu stoka bila sa berićetom!". Ili pri useljavanju u novu kuću prvu vatru će uvijek naložiti onaj član familije kroz čiji se život pokazalo da je sretniji od ostalih ukućana a sve sa ciljem da dio te sreće prenese na kuću. U želji za berićetom i blagoslovom sudbine išlo se i raznim mađijskim postupcima.

Da bi se nanijela sreća i napredak u kuću domaćin je tražio otisak konjske potkovice ostao negdje u zemlji. Njega bi pažljivo iskopao pazeći da ga ne ošteti a onda bi ga zakopao pod kućni prag. Nafaka se često vezuje uz kućni prag, ognjište i sofru kao tri najvažnija simbola svakog doma. Od davnina zabranjuje se sjedenje na kućnom pragu "to je grijeh i kuću vuče u zatiranje!" tojest priziva se udar groma i nesreća u dom. Mlada kada uđe u novi dom poljubi kućni prag preko maramice i onda je zapali u vatri ognjišta "za sreću". Radi kućnog berićeta u Cazinskoj krajini vjeruje se da „ne valja“ lupati posuđem ili nakon jela, objeda, udariti kašikom od sofru. Ako to neko od prisutnih učini onda mu domaćin ili domaćica kaže da pojede bar još jedan zalogaj pa da onda polako odloži kašiku.

Slično tome po cijeloj krajini se vjeruje da postoje jela koja privlače sreću u kuću poput halve ili trahane. Halvu je posebno lijepo spremati za vrijeme ramazana kada ona svojim mirisom priziva nafaku i mir u familiju. Još i danas se negdje prati adet da ukoliko se u nečijoj kući zateknu tri osobe istog imena da se pripravi halva radi kućnog berićeta. Trahana posebno važi za nafakali jelo "i nju je dobro da ima svaka porodica u kući", jer osim što je ukusna orijentalna juha ona

može čovjeku donijeti sreću.

Na mladi petak osoba kojoj se ne da, baksuzna je, i sreća, posebno u novcu, bježi od nje kuha si trahanu dopuštajući joj da iskipi. Dok trahana kipi osoba mora tri puta reći: "Kako ova trahana vrila i kipila tako meni nafaka vrila od svuda, i iz zemlje i sa neba i od znanih i od neznanih amin veledalin". Zatim se ostavi na hladno mjesto i svaki dan, tokom cijele sedmice, jede po malo.

Sofra je za svaku krajišku porodicu bila kultno mjesto te kao takva zaslužuje poštovanje pa se stoga nije smijelo smijati ili pak biti neozbiljan za vrijeme objeda. Takve bi domaćin odmah otjerao uz riječi „Bježi od sofre ćafiru jedan, dušmaninu!“. Sofra kao sveti simbol doma može proreći i nečiju smrt. Kada prilikom pospremanja kašika od ručka na sofri slučajno ostane jedna znak je smrti u rodu.

Za sreću u novcu u novčaniku treba nositi papirnatu monetu koja više nije u opticaju.

Poljoprivredni kalendar

Malo nakon završetka Nove godine, od polovine januara narod počinje sa odbrojavanjem nedjelja (hefta) do Jurjeva, njih ukupno sedamnaest. Iako se pažnja pridaje samo onim zadnjim nedjeljama do Jurjeva, točnije od devete pa unazad, smisao ovakvog načina mjerenja vremena imao je u prošlosti svrhu da precizno označi kada je povoljno vrijeme za obavljanje određenih poljoprivrednih djelatnosti. Sam početak računanja poklapa se sa prolaskom zehmerije, perioda oštre zime, koji čini mjesec januar najdužim i najhladnijim u cijeloj godini. Zehmerija (turski Zehmerir), nepovoljni je period za koji u Cazinskoj krajini vrijedi pravilo da se ne smije piti hladna voda zbog prehlade.

Polovinom februara u narodu se kaže da nastaje „veljača“ nestabilno vrijeme zime u kojem se „tuču bura i jug“ i koje potraje sve do polovine marta. Mjereno po heftama veljača počinje polovinom dvanaeste a završava polovinom osme nedjelje do Hidra ili Jurjeva. Dobar znak za godinu, posebno urod pšenice, jeste ako početak veljače bude „pun“ tojest snježan. Navodno, veljača je rekla da će ostaviti onako kako je zatekla a slaže li, tvrdi narod, biće u ljeto nevremena.

Odmah nakon isteka veljače polovinom marta nastupaju Babe a iza nje Grgo, svako po sedam dana. Babe su naročito opake a narod ih opisuje kao „goropadne“, „leteće“, „pogane“...Kako kazuje narodna predaja Babe su rekle da mogu biti duge kao Veljača mjesec dana smrznule bi dijete u ženi i tele u kravi, lonac bi na šporetu pola vrio a pola bio zaleđen. Iza njih dolazi Grgo (Did) koji je po riječima naroda milostiviji jer u njemu otpočinje sezona sjetve krompira.

Potom dolaze po tri dana „kablići“, „stablići“ i „stapići“ a poneke stare glave navode i „haj' medeti povuci rep“, vrijeme u rano proljeće kada je stoka zbog duge zime i nedostatka hrane u prošlosti umirala od gladi. Na kraju takvog praćenja vremena nastupaju „mučenjaci“ koji po kazivanju krajišnika traju sve do novog žita ili bolje rečeno oni označavaju period proljetnje neimaštine te je stoga u narodu i iskovana izreka: „Lako je biti jesen, daj budi proljeće!“.

U drugoj polovini februara i tokom prve sedmice u martu udare tri džremre ili džemreta (džemra-

turska riječ za talas).

Kad džemra udari u zrak, prva džemra, narodni vidari po krajini narežu korijenje breze i na njega postave praznu flašu kako bi u nju kapao brezin sok. Flaša ostaje tako sve dok ne udari zadnja džemra u zemlju. Prikupljeni sok breze koriste osobe koje imaju bolesne bubrege. Sedam dana nakon prve udari i druga džemra, ovaj put u vodu. Vec tada u narodu se kaže da je zima popustila i sva priroda se polako budi. Odmah nakon „udaranja“ trećeg džemreta ore se zemlja i priprema za bašču.

U Cazinskoj krajini nekad se vjerovalo da nije grijeh ne dati nekom povrća iz bašče (baščaluka) jer „nju svako može imati!“, ali grijешnim se smatralo uskratiti nekoj sirotinji mlijeka i sira pošto kravu „niti svako može kupiti niti uzdržavati!“.

Kako je baščaluk tipično ženski posao ne čudi veliki broj praznovjerica vezan za njega., tako, na primjer, baštu treba okopavati pijačnim danom. Kada bi davale jedna drugoj sjeme žene su pazile da im se u tom ne odneda pa su obavezno govorile „Tebi dajem ime a sebi ostavljam sime“. Da bi bašta bila rodna pojedine žene su znale na dva kokošija jajeta nabajati samo njima znane riječi i zakopati ih na dvije strane vrta. Dokle god bi jaja bila čitava u zemlji bašta bi dobro rađala a niko ne bi mogao ureći je ili krađom nekog ploda izazvati odnedavanje u njemu.

U aprilu čim se začuju prve žabe stari krajišnici kazuju da se može početi sa sjetvom kukuruza. Neki od njih vični su reći da kukuruze treba sijati tek onda kada se čovjek noću ne pokriva jorganom ali većina se ipak ravna po oglašavanju žaba kao prirodnih mjerača topline. Kada se krune kukuruza za sjetvu domaćica obično svaki okruni do vrha ostavljajući red ili dva na vrhu klipa. Ti se klipovi kukuruza onda povješaju na grane voćki „kako ne bi ptice kasnije napadale i jele kukuruz“. Ovdje je ni manje ni više riječ o svojevrsnoj žrtvi ili ponudi pticama kako bi se na ovaj mađijski način umilostivile da ne oštete urod u polju.

Zadnjih sedam nedjelja ili hefti do Hidra dobilo je svoje karakteristične nazive – peta pometa, šesta put zameta, treća nedjelja naziva se „najveća“ i u njoj se sve sije.

Mjesec maj u Cazinskoj krajini obilježava dolazak Jurjeva ili Hidirleza kršćansko-muslimanskog praznika 6.maja. Dok je kod kršćana riječ o prazniku svetog Jurja kod Turaka a samim time i Bošnjaka ovo je dan susreta dvojice hazretlija Hidra i Iliyasa. Oni se naime po predaji susretnu jednom u godini, na ovaj dan, da porazgovaraju i donesu blagoslov i beričet prirodi i ljudima. Dok u Turskoj postoji mnoštvo običaja i adeta vezani za Hidirlez u Bosni među Bošnjacima znatno ih je manje.

Polovinom dvadesetog stoljeća djevojke su u Cazinskoj krajini krile i čuvale svoje lice od sunca kako bi ga zadržale što bjeljim do Jurjeva. Tad se narod okupljao na vašaru koji se nazivao Omaha pa su tu priliku mladi iskorištavali za upoznavanje i ašikovanje. Djevojke su običavale uoči Jurjeva ići do mlina noseći praznu kantu u želji da u nju uhvate i skupe što više bijelih kapljica takozvane omahe, oko mlinskog žlijeba. Njom su se u zoru Jurjeva umivale želeći imati što čistije i bjelje lice. U istom naumu žene i cure, kao i djeca, umivali su se jurjevskom rosom kako bi, prema vjerovanju, imali čisto i mlado lice. Drugi su se provlačili ispod vrljika kako ih te godine ne bi boljela leđa.

U zoru Jurjeva i danas je adet da se zapali vatra pored kuće, obavezno bacajući u nju ostatke

bijelog luka, gume, stare krpe i sve ono što stvara neugodan miris kako bi se otjerale zmijske što dalje od kuće. Osim ovog, neke od starijih žena okruže oko kuće držeći se za uši i govoreći: „Lasice, lasice po Bogu sestrice. Dođi, pomoz, miši mi izgrizoše uši“, želeći na magijski način obezbjediti domaćinstvu protekciju od miševa. U krajini one familije u kojima živio osoba koja u svom imenu ima početno slovo A obavezno na ovaj dan kolju kokoš radi berićeta.

Prema nekom starom usmenom pravilu grah se počinje sijati od prvog četvrtka u maju i to obavezno popodne „da bi se brže kuhao“. Dok ga siju žene su nekad običavale bajati sa riječima: „Ohmarci k'o ohanjci, kuh'o se k'o repa bio sladak k'o moja pizda!“.

Početak juna obilježava dolazak „bijele nedjelje“ kratkog perioda u kojem se pojavljuju bijele pečurke te prema kojoj žene se ravnaju u sijanju bijele repe, rodakve i bijeli masirača. U posudu sa špicama od masirača žene i danas običavaju staviti malo kukuruznog brašna „da budu žute“, malo šećera „da budu slatke“ i pokoji komadić kruha „kako bi bile dobre k'o kruh“. Za onu osobu kojoj dobro uspijevaju masirače i paprike narod kaže da moraju biti lažljive jer samo takvim osobama navodno dobro urode.

Masirače se inače siju srijedom „kako bi imale dobru sredinu“ a odnedali se nekom u njima, usljed krađe, radilo se ovako: prilikom sijanja čučnulo bi se a sjeme okrenulo naopako i tako zasijalo. Slično tome i krompir se najčešće sije srijedom i četvrtkom zbog vjerovanja da će tada biti krupan. Ukoliko se još u samoj sjetvi nađe neka osoba korpulentnije građe domaćin je apsolutno siguran u dobar urod. Jedino se pazilo da se krumpir ne sadi u parnim heftama do Jurjeva.

„Bijela nedjelja“ u narodu Cazinske krajine smatra se posebno bitnom zbog rituala koji se obavlja samo dok ona traje, znači jednom u godini. U prošlosti se često znalo desiti da neki hasum (dušmanin) putem čaranja naštetiti svome komšiji tako što mu preko kuće baci tri šake zemlje sa mezara, kako mu u kući ne bi bilo ni sreće ni mira. Kada se ustanovi da zlo potiče od te strane onda na „bijelu nedjelju“ gazda kuće potraži u svojoj međi, koja graniči sa tuđom zemljom, što veći bijeli kamen i iskopa ga. Kamen potom donese u dvorište i zakopa ga pred ulazna vrata u kuću ili u njihovu blizinu. Time će, vjeruje se, poništiti uticaj ovakvih sihira i vratiti berićet i slogu u svoj dom.

Mjesec august poznat je i po tome što uzrokuje kod djece i starih ljudi proljeve i stomačne tegobe. Osim toga u ovom mjesecu vadi se luk iz zemlje, obično oko Aliđuna ili „u sedam alđunskih dana“ od 2. do 9. augusta. No, još i danas više od toga pazi se da se luk vadi iz zemlje kada mjesec „zastarči“, pred mjenu. Alđun za ovdašnji narod predstavlja početak slabljenja ljeta te najavljuje dolazak hladnijih dana i jeseni što potvrđuje i ova izreka „Alđun za leđa, kaput na leđa!“. Nakon njega i voda u rijekama postaje hladnija za kupanje. Sa Alđunom prestaje i narodni kalendar.

Smrt – dunjajlučki lijek

Iako je prema znanstvenom tumačenju strah od umiranja kod čovjeka najmanji velika brojnost posmrtnih običaja kod svih naroda svijeta govori upravo suprotno. Strah od smrti i onostranog

svijeta prouzročila je mnoštvo vjerovanja kojima su ljudi očito sami sebi htjeli olakšati prelaz iz jednog stanja u drugo.

„Nije svakom suđeno da umre na dušeku“ jedna je od krajiških izreka kojom se želi reći da ni jedan čovjek nezna gdje će ga smrt zadesiti. Smrt je prema kazivanju dunjajlučki lijek jer prekida svaku ljudsku bolest i patnju i zbog toga ne valja puno plakati za preminulim. Zato nije preporučljivo puno plakati za umrlim. Hodže posebno brane plakanje nad mejitom opravdavajući tu zabranu riječima „ako padne i jedna suza na njega, on će se gušiti u vodi na onom svijetu!“.

Umre li čovjek otvorenih očiju obično se konstatuje da je ostao/ostala željan svijeta ili djece. Mrtvac se čuva da preko njega ne pređe kakva životinja, posebno mačka. Na grudima mu se stavi nešto metalno poput noža a nekad se soba kadila ćabarskom travom. Pri iznošenju mejita iz kuće posebno se pazi da se sa njim negdje ne zapne, recimo za vrata, jer bi se moglo desiti da mu duh ostane u kući. Događa se usred šoka od smrti u porodici da se umrli pojavljuje nekoj osobi kojoj je za života bio jako privržen kao muž ženi ili majka djetetu. Mrtvog vidi samo jedna osoba kako ulazi u kuću i slično. Da bi se to onemogućilo na ulazna vrata se stavljaju dvije glogove grane.

Star čovjek a ponekad i bolesnik osjete da im se približava smrt, u narodu se tada kaže "da ih vuče zemlja". Pred smrt dolazi do promjene ponašanja ili neke navike "kad star insan počne biti prljav ili mu omrzne ono što je najviše volio jesti umrijet će ubrzo!".

Predznaci smrti u narodu razaznaju se po dolasku ranog proljeća, velikom broju krtinjaka po livadama i slično. Znak velikih suza u narodu tojest većeg pomora smatrala se rosa koja se zadržala na lišću sve do polovine dana. U Cazinu i Velikoj Kladaši od davnina se vjeruje da stari ljudi i bolesni najviše umiru u periodu kada se sije grah tojest u maju i u agustu kada se on bere i „tuče“.

Vjerovanje o Suncu i Mjesecu

Kako je Mjesec kroz samu povijest ljudskog roda povezivan sa ljepšim spolom vršeci direktan utjecaj na njega ne čude vjerovanja o njemu među krajiškinjama. Pored Sunca i zvijezda ovaj zemljin satelit čest je motiv u mnogim djevojačkim basmama. Starije žene i danas ugledavši po prvi put mladi Mjesec rašire ruke i prouče mu“ pet sitnih sura“ a onda upere u njega desni kažiprst i kažu: „Kao što ti rasteš i objavljaš se mjeseče, tako podstakni i obnovi moje obličje (čehru)“.

Mjesec se po vjerovanju ovdašnjeg naroda može ureći pa je stoga potrebno svaki put kada se ugleda Mlađak reći „Mašalah, vidi mladog mjeseća!“.

Kada je udžba ili uštap (pun Mjesec) može se vidjeti, po kazivanju krajišnika, lik čovjeka koji drži podignutu sjekiru u ruci. Riječ je, naime, o sinu koji je podigao sjekiru na mater pa ga je Allah istog trenu kaznio i njegov lik prebacio na Mjesec. Drugdje po Bosni ljudi pripovijedaju da se to vidi „Mujo kako sjedi na trnovitom panju“.

U narodu ima mnoštvo običaja i vjerovanja koja se dovode u direktnu vezu sa Mjesecom; kada se

pojavi Mlađak treba tri puta gledajući u njega proučiti suru Fatiha i pomisliti želju. U isto vrijeme, mnoge krajiškinje običavaju izići napolje i držeci ruke u visini grudi proučiti tri puta "Amentu billahi", koje namjene za zdravlje svoje djece....

Dok se Mjesec može ureći, prema tvrdnji starih nena, Sunce je urokljivo. Upravo iz tog razloga često su znale opominjati ukućane da se mlijeko ne smije prenositi iz kuće u kuću a da se nečim posuda ne pokrije jer u protivnom „ako ga vidi Sunce neće ga biti“. Iako blagotvornog utjecaja na prirodu i vegetaciju Sunce se u ovim krajevima ne smatra dobrim sve dok ne prođe Jurjevo pošto je sve do tada otrovno za ljude i ne treba mu se dugo izlagati.

Dovšite Ibret vode

U Bužimu, u mjestu Dobro selo ili Čava, svake godine na Jurjevo održava se jedan od najvećih krajiških teferiča na dovištu Ibret voda. Zanimljivo je istaći da izvor pusti vodu samo jednom u godini dana, na 6. maj, što je bilo dovoljno da ovo mjesto postane najpoznatije okupljalište vjernika u Cazinskoj krajini.

Prema legendi, nekada davno tim mjestom početkom mjeseca maja prolazila je karavana na putu za Gvozdensko i zaustavila baš na tom mjestu da se odmori. Među putnicima se nalazila i jedna slijepa djevojka koja je sjedeći na zemlji prva začula huk vode. Već žedna obradovala se tom glasu i čuvši vodu kako izvire napila se i umila. Istog momenta desilo se čudo, njeno sljepilo je nestalo i ona je progledala. Sva ushićena izvor je nazvala Dobrom vodom a mjesto Dobrim selom.

Svake godine, tačno u podne, sa Ibret izvora potekne niz stijenu voda kojom vjernici uzimaju abdest, djevojke i momci se umivaju, bolesnici pune flaše ljekovitim kapima. Svi vjeruju u njenu čudesnu moć liječenja i pomaganja. Po već ustaljenom ritualu vjernici vodom uzmu abdest i nakon podne namaza, prouče se dove za zdravlje, nafaku, mir i svaki drugi hair.

Narodna meteorologija

Ako u proljeće voćke cvjetaju bolje na ili pri vrhu krošnje znači da će te godine sve bolje uroditi na brdima i visinama dok ako na dolje, pri dnu krošnje, onda doline i nizine.

Da bi se domaćinstvo zaštitilo od udara groma treba vile uvijek nakon rada ostavljati okrenutim naopako.

Cvrkutanje ptica najavljuje promjenu vremena kao i kad se vrata teško otvaraju.

Zimi kada se pojavi kreja (sojka) padat će uskoro snijeg a pojavi li se sova zavladat će studen.

Vrijeme kakvo zatekne Ramazan biće čitave godine. Bude li Ramazan sušan, bez kiše, slabo će te godine uroditi pšenica.

Počne li kiša padati uoči ili na utorak ili petak biće je cijeli sedam dana.

Ako se desi mjesečeva mijena u lošem kišnom vremenu onda nastupit će lijep, sunčan period i obratno.

Sanjati mrtvaca najavljuje promjenu vremena, u najvećem broju kišu.

Sanjati ljeti bijele piliće predskazuje da će uskoro padati tuča (grad) dok zimi predviđa snijeg.

U Velikoj Kladuši vrijeme se prognozira i po letu čaplje (rode) uz Kladušnicu: ako leti uz vodu, prema Cazinu, onda padat će uskoro kiša no leti li niz vodu nastupit će sunčani period.

Kada se povodanj (poplava) brzo povuče natrag u korito rijeke narod smatra da je to znak nove velike kiše.

Osim što se vjeruje da pijetlovi svojim kukurijekom tjeraju šejtane od kuće oni mogu predvidjeti i promjene vremena. Naime, natpjevavaju li se pijetlovi u toku dana predviđaju smrt u okolini ili u blažem slučaju promjenu vremena. Pijetao koji zimi stoji na jednoj nozi nagovještava promjenu vremena na gore i studen. Ako se pijetlovi biju kiša će a ako mladi pijetao propjeva rano zima je na pragu.

Kad zasuši narod vjeruje da vjetar mora tri dana puhati tojest zamotavati oblake da bi pala kiša.

Znak duge i lijepe jeseni su rascvjetale jagode krajem ljeta.

Da bi pala kiša trudnica mora baciti mrtvačka nosila u vodu.

U periodima kada nastupi suša običavao je hodža skupiti dobru djecu (siročad) i sa njima odlaziti na najviše brdo u kraju da se prouči kišna dova i aminuje.

Pojava da pada kiša a istovremeno grije Sunce u narodu se i danas poprati izjavom „Rodio se još jedan Ciganin!“.

Mitologija Cazinske krajine

Ostaci bogumilskih vjerovanja u Cazinskoj krajini nisu potpuno iščezla i mogu se pronaći još u mitovima koji su preživjeli u narodnoj svijesti i predaji pa tako susrećemo legende o didu Adži čiji ime asocira na Dida tojest naziv za bogumilskog svećenika. Očito da je ovdje riječ o nekom starom bogumilskom svećeniku na koga je narod očuvao sjećanje koje se kroz vijekove transformisalo u iskrivljenu verziju o svojevrsnom kućnom duhu.

Još jedan mit, onaj o biku Garonji koji drži ovaj svijet na leđima, može upućivati na isti izvor. Naime, kako to objašnjava narodna predaja kada Garonja mrdne ušima negdje u svijetu dogodi se potres a onog dana kada se on sav strese nastupit će kijamet. I u narodnom kalendaru jedan podatak točnije ime Grgo "koji je did" i "muško pa je milostiviji od Babe" upućuje na bogumilske korijene koje ni vrijeme ni nova vjera (islam) nisu mogli u potpunosti izbrisati.

Did Adže

Skoro da nema krajišnika koji jednom u životu ili bar djetinjstvu nije čuo ponešto o didu Adži, mističnom liku kojim su se ponajviše plašila mala djeca. Na stotine djece odraslo je u strahu od dida Adže koji vreba odnekud iz tame, ispod prozora, iz podruma....

Za njega se od davnina tvdilo da posjeduje veliku mudrost ali i čudesne moći od kojih je jedna bila da je u isto vrijeme mogao biti u Velikoj Kladaši i Cazinu. Did Adže u narodnim predajama poznaje mnoge tajne od kojih je jedna i ulaz u donji svijet. No, ni jednu tajnu ne želi nikom reći osim ukoliko se lukavstvom ne natjera na to.

U priči o tri brata navodi se kako je jednom živio stari otac sa tri sina. Pošto nisu imali majke svaki dan je otac ostavljao jednog sina kod kuće da napravi ručak da bi imali što jesti kada se vrate sa oranja. Prvo jutro ostao je kod kuće najstariji sin. Kada su se popodne njegov otac i braća vratili kući kako bi ručali zatekli su praznu sofru. Na očevo pitanje "Gdje je ručak?" sin mu odgovori: "Došao je Adže bijele brade jašući na horozu i odnio jelo". Sutradan otac ostavi drugog sina, ovaj put onog srednjeg, kod kuće sa zadatkom da im skuha ručak a oni odoše da oru. Međutim, ponovi se isti slučaj kao i prethodnog dana. Treće jutro ostade najmlađi sin kod kuće. Znajući da će doći did Adže stade razmišljati što da učini i sjeti se. Zgotovivši ručak iziđe van i presavije mlado drvo i rascjepi ga po sredini. Ne prođe puno vremena kad eto li dida Adže na svom pijetlu. Čim ga spazi najmlađi sin ga zamoli da mu pomogne pridržati stablo na što on pristade ništa ne sumnjajući. Odmah što did Adže rukama prihvati stablo najmlađi sin mu uhvati bradu i ugura je u rascjepljeno drvo te zaveza a onda pusti drvo i did Adže se objesi od njega zapomažući od bola. Osim što je spasio ručak sin je od dida Adže u zamjenu za oslobađanje saznao o ulazu u donji svijet, kroz čatrnju, gdje veliki zmaj drži zatočenom lijepu djevojku. I tu počinje odiseja mladog junaka koji u potrazi za ljubavlju, poput grčkog Orfeja, silazi u sepetu u podzemlje, suočava se sa bratskom zavješću no ipak pokazuje veliko, hrabro srce i svojom plemenitošću izvojeva pobjedu nad strašnom aždahom.

Po narodnim pričama o ovom mističnom stvorenju saznajemo da je osim patuljastog rasta i duge bijele brade, koja i danas važi kao simbol velike mudrosti, ovaj krajiški duh imao nemirnu, veselu narav i sklonost ka proždrljivosti. U jednoj dječijoj pjesmici kaže se: "Evo dida Adže bijele brade, crnih nogu što dobro mogu!".

Za dida Adžu narod kazuje kako "jaše na horozu" što stvara predodžbu da je riječ o minijaturnom čovječuljku ili bolje rečeno patuljku. Tu teoriju upotpunjuje zaplašivanje djece, kako bi bila mirna i poslušna, izjavama "evo dida Adže pod krevetom, čuje se iza ormana, eto ga na tavanu....".

Prepasti

Poslije Drugog svjetskog rata narod je pripovijedao o čudnim ukazanjima koja su oni nazivali Prepasti. Po putu, negdje po livadama ili pored potoka pojavljivali su se, najčešće noću, iznenada nejasni, tamni oblici, siluete i vrtlozi vjetra koji su se uspinjali visoko u nebo ponekad pretvarajući se u prijeteće crne figure čija je pojava užasavala i ledila krv u venama. Ta

nadnaravna ukazanja narod je objašnjavao riječima da su u pitanju "duhovi poginulih vojnika" pošto su se i same manifestacije događale na mjestima stradanja. Posebno su se Prepasti ukazivale od osoba koje su u pogibelji izgubile neki ud pa su, po vjerovanju, tražile izgublenu ruku ili nogu. Prepasti bi netragom nestajala tek onda kada bi kiša saprala svu krv a plug zaorao kosti u njivu. Užas bi prestajao kada bi zemlja u sebe primila i zadnji dio ljudskog tijela.

Prikaze

Za razliku od Prepasti noćni džinovi zvani Prikaze javljali su se obavezno u liku neke životinje donoseći onom ko ih vidi samo zlo i nesreću. U narodu se i danas može čuti priča o momku koji je vraćajući se u sitne sate sa sijela kući prolazio pored seoskog mezarja. Začuvši neko komešanje iza sebe mladić se okrenuo i u polutama ugledao figuru crnog jarca kako ga posmatra crvenim očima, spreman svaki tren da potrči na njega i napadne ga. Shvativši što će biti čovjek se da u bijeg a jarac pojuri za njim. Već na izmaku snage sav zadihan i klonuo od straha nesretni momak uhvati se za avliju pored puta pomislivši da mu nema spasa. U tom trenu zastade i jarac na maloj udaljenosti od njega pa progovori ljudskim, kreštavim glasom: "Zahvali Bogu što si se uhvatio za tu ogradu od glogovine pa ti ništa ne mogu ali da nisi ne bi živ došao kući!". Izgovorivši to prikaza nestade. Odjednom se začu glas pijetla i prestravljeni insan shvati da je već zora.

Zmije

U narodu Cazinske krajine još se i danas mogu čuti predaje o zmijama koje su ulazile u ljudska tijela i u njima neko vrijeme čak i živjele. Obično se to događalo negdje vani, na livadi ili pod krošnjom drveta gdje bi čovjek zaspao. U snu dok bi ovaj otvoreni usta spavao zmija se znala uvući u njega. Takva se osoba prepoznavala po tom što bi u jako kratkom vremenu omršavila, požutjela i izgubila snagu zbog toga što bi "zmija u njemu jela sve ono što bi on pojeo!". Kao vampir pila bi mu krv i trovala organizam. Zmija se nije mogla istjerati iz čovjeka nikako drugačije nego onuda gdje je i unišla - kroz usta. Ispekla bi se kokoš i stavila pored zaspalog bolesnika. Kako se dalje tvrdi zmija bi osjetivši miris tople, pečene piletine izišla van.

Iako omražena u drugim dijelovima BiH na zmiju se ovdje gleda blagonaklono i grijeh ju je ubiti. Po krajiškoj predaji zmija je spasila Nojinu Arku a time i sav živi svijet. Nevaljali miš progrizao je brod i napravio rupu kroz koju je pojurila voda. Vidjevši što se događa zmija je brže bolje dogmizala i pojela miša te se odmah sklupčala nad rupom i tako zatvorila ulaz vodi. Od tada, posebno zbog svoje uništavalačke naravi, miš je u narodu među najomraženijim životinjama i "nije ga grijeh ubiti ni sa pastekije, dok se klanja!".

Zmajevi

U krajiškoj predaji osim predanja o džinovima, vješticama koje muzu komšijsku kravu preko užeta, prepasti i drugih nadnaravnih pojava u prošlosti se moglo čuti i o zmajevima. Navodno zmajevi su znali spavati sa pojedinim ženama, a da one toga nisu ni bile svjesne, te i ostavljati plod svog ljubavnog žara.

"Još dok sam bio dječak u našem selu živjela je jedna žena koja se zvala Fatime. Iako je bila udana dugo vremena nije imala djece jer očito Allah nije njoj i mužu presudio da osjete čari roditeljstva. To i ne bi bilo čudno da Fatime jedne godine, nakon decenije braka, nije ostala trudna. Selom je odmah počela kružiti priča o tome izazivajući čuđenje ali i žarilo pitanje da li je dijete muževo pošto se nije pouzdano znalo koje od dvoje supružnika nije moglo imati djece. Međutim, kasnije još veću misteriju izazvala je vijest da Fatima to dijete nikad nije ni rodila!?. Iako je imala pravi stomak trudnice i sve popratne pojave koje inače prate svaku trudnoću ona je ostala bez djeteta?. Po njenim riječima, mnogo godina kasnije nakon tog događaja, ona je legla sa velikim stomakom a ujutro se probudila bez njega. Stari žitelji odmah su konstatali da je rodila zmaja i u strahu od njega cijeli slučaj tabuirali šutnjom".

U bošnjačkom narodu u prošlosti duž cijeli Bosne i Hercegovine događali su se slični slučajevi koji su u svojoj konačnici imali isti epilog ali sa tim da su se umjesto zmajeva rađale "snijeti".

Ono što razdvaja zmaja i snijet jeste što su snijet žene obično rađale u četvrtom mjesecu trudnoće dok je zmaj izlazio na svijet kao i svako dijete, nakon devet mjeseci. Osim žena događalo se, kako se to nekad tvrdilo u narodu, da su i krave telile zmajeve. Stari krajišnici pripovijedali su da takva djeca imaju krila i odmah nakon poroda odletjela bi u strahu od ljudske ruke i odmazde.

O zmajevima u krajini ima još predaja. Po kazivanju Bajrame K. ona je u svojim djevojačkim danima u polju, u neposrednoj blizini njihove porodične kuće ugledala ogromnu zmiju kako u uspravnom položaju polijeće u nebo gubeći se u njegovom plavetnilu. Ispričavši što je vidjela svojoj neni ona je prekori da šuti i nikom ne priča što je ugledala jer je "vidjela zmaja", plašeći se da bi pričanje moglo izazvati zmajevu osvetu.

Vile

U Bosni i Hercegovini kult vila bio je poznat od starih vremena, koji nije nestao dolaskom Turaka i islama upravo zbog činjenice da su i sami Turci skloni vjerovanju u vile ili periler pa se iz tog razloga zadržao dosta dugo vremena. One su važile kao vječito mlade djevojke, u dugim bijelim haljinama i sa dugom raspuštanom kosom koja je nekada imala zlatnu a nekada crvenu boju. Krasila ih je izvanredna ljepota i zanos kojima su opčinjavale ljude i zavodile najljepše među njima.

Najpoznatija vila u Cazinskoj krajini svakako je Zagorka koju legende vezuju za najvećeg sina krajine ali i cijele Bosne Muju Hrnjicu i njegovog brata Halila. Još dok su bili djeca Zagorka ih je prihvatila kao majka i brinula se o njima. Kako kazuje kladuška predaja vila ih je dovela do Kladušnice i tu umila rosom i zadojila mlijekom. Pošto je Mujo popio više vilinskog mlijeka zadobio je istog trena natprirodnu snagu i hrabrost dok je Halil uzeo više rose pa postade od nje lijep i zanosan za sav ženski rod i svako oko koje bi ga pogledalo. Sama vila Zagorka u ondašnje vrijeme smatrala se zaštitnicom Velike Kladuše, o čemu pripovijedaju i same legende o njoj i njenoj pomoći pri odbrani grada od stranih osvajača.

Osim Zagorke u narodu se spominju i druge vile karakterističnih imena Srebra, Zlata, Gospa, Gope...

U prošlosti krajine vile su bile ideal ljepote i magične privlačnosti te stoga ne čudi njihovo redovito spominjanje u djevojačkim basmama "samo ja ti bijela gorska vila", "pitaju me kao cara "Gdje je ova vila dosad bila?", oko n. srca se slila...". I danas se u razgovoru običnih ljudi može se čuti kako je neka tamo "lijepa kao vila!" što potvrđuje narodno vjerovanje o čudesnoj ljepoti ovih nadnaravnih bića. Vile se, po narodnoj predaji, najviše vole noću skupljati oko izvora i rijeka kamo vode svoje kolo i kupaju se. Predaja ih osim za vodu dovodi u vezu i sa gorama kao njihovim staništima.

Kad se poslije akšama išlo po vodu na bunar ili u rano jutro u Bužimu se govorilo pred sam izvor „Essalamu alejkum draga vodo i vodini čuvari“. Time se iskazivalo poštovanje prema vilama koje su se mogle eventualno zateći kod izvora pa se pozdravljanjem davalo na znanje da posjetitelj nema zle namjere. Stari srednjovjekovni grad Vrnograč od davnina se nazivao vilinskim gradom a po predaji osnovala ga je Vrana, jedna od kćerki nekog bogataša po imenu Dobriša.

Po vjerovanju krajišnika vile mogu sanjati samo dobre, plemenite osobe.

Praznovjerice, izreke, sanovnik

-Kada se nekom štuca onda on pogađa ko ga to spominje. Ako pogodi štucanje će odmah prestati no, desi li se da štucanje bude dugo onda se govori „Ko me spominje pao sa kobile, ne bilo mu dosta pao i sa mosta!“ ili se izgovara blaža basma „Ako je prijatelj do mene došao, mene obašao, ako je neprijatelj do mene ne došao mene ne našao“.

-Obično pred spavanje većina krajišnika izgovori ovu dovicu: „Ja legoh jalan ako ustanem inšalna, ako umrem la ilahe ilallah“.

-Ukoliko nekog muči nesanica onda on ponovi pet puta suru Ihlas i tri puta izgovori basmu za drijem: „Pšenica talasi meni drim donosi, akobogda amin“.

-Kada nekog svrbi jezik ili mu iskoči bubuljica na njemu onda se to tumači nečijim ogovaranjem. Da bi se prekinulo ogovaranje ta osoba tri puta pljune u vatru i svaki put kaže: „Ko baje u guzicu staje!“.

-Vjeruje se da na onog ko ima naviku da mokri po putu hoće da ide dim. Kako bi ga otjerao od sebe čovjek govori: „Tamo, dime, tamo su ti kosti, ja ću te ubosti!“.

-Odrezanu kosu "ne valja" bacati u vatru ognjišta jer se time izaziva svađa u kući.

-Kad se te godine prvi put jede neko voće obično stariji kažu: “Nova godina u staru guzicu!”.

-Kad te svrbi nos bit ćeš uskoro ljut.

-Koga svrbe tabani daleko će putovati.

- Tuđa ruka svrab ne češe!
- Teško dočekati k'o mačehin kolač i pasji jug! (kad se nešto dugo čeka).
- Sa hajrom otišo, sa hajrom došao!
- Od starog hasuma nikad novog prijatelja!
- Jedna leđa, sto kaputa (kaže se za muškarca koji mjenja žene).
- Lako je naći koga ćeš ti hraniti, teško naći ko će tebe!
- Iščupaš li muhi krilo, iščupao si joj i drob!
- Ko svakim lijepo i Bog ga voli!
- Ne zatvaraj vrata za sobom guzicom već lijepom riječi!
- Lijep momak kolo vodi a ružan kuću gradi!
- Ne daj da te tvoji psi grizu! (kad nemaš pa tražiš od komšija a oni ti to kasnije natuknu).
- Ne daj da ti psi kuću metu! (kad je kuća neuredna pa kad zalaje pas u dvorištu trči se da se počisti jer neko dolazi).
- Saburna ptica sedam vrata otvara a nesaburna nijedna!

Avion sanjati - dobit ćeš neku poštu.

Oranje - putovanje, sanjati uzoranu njivu - smrt u okolini.

Stoka (blago "nešto drago će ti biti") - veselje, novčani dobitak.

Novac - svađa (paresa), ako novac držiš u ruci onda ćeš ga primiti.

Svinja - loše ju je sanjati, bolest, svađa.

Krv ili općenito nešto crveno u snu znak je radosti na javi.

Uši (vaške) - novac

Kahva - kahar, briga, ako je piješ sa drugima - nepotrebne brige.

Puška ili pištolj da puca u snu - glas, puca li neko u tebe i pogodi te - pristigla vijest će te pogoditi.

Zlato - bolest.

Izmet odraslog čovjeka - svađa, dječiji izmet - novac.

Jaje ili više njih u snu uvijek je znak jada.

Krava - ako je debela to je loš san, mršave krave u snu vidjeti materijalna dobit, bogaćenje. Ako je krava crvena ili šarena doći ćeš do neočekivanog novca.

Smrt - sanjaš li da je osoba koju poznaješ umrla to znači da joj se produžio život.

Pčele - napredak, ako te napadnu imaš mnogo hasuma.

Vuk - teškoće, suze.

Bijela boja (odjeca) ili gola zemlja, bez trave u snu znak su nečije smrti.

Golog čovjeka sniti - upast ćeš u probleme.

Zvonjava, udarci, odjeci - vijesti.

Patka - paket ili psimo.

Zub izvaditi a da te boli - smrt u porodici.

Zub izvaditi a da te ne boli - smrt u porodici.

Graditi kuću u snu, posebno malu, sirotinjsku znak je smrti bliske osobe.

Vatra - muka, bolest ili svađa. Problemi neće biti veliki ako uz vatru sanjaš nešto što počinje sa slovo S ili Š poput slame ili šešira.

Meso sanjati - medekanje.

Konj u snu dobar je znak, jedino ako sanjaš bijelog konja (melek Azrail), onda san nagovještava nečiju smrt.

Križ ili osoba druge vjere - učinio si neki grijeh, ogriješio se od nekog ili nešto.

Milicija (policija) - bit će ti nešto radosno uskoro.

Suze - plakati u snu, radost na javi. Smijati se u snu, plakati na javi.

Zmaj - sanjati zmaja imat ćeš neko zlo.

Mlijeko - bilo da ga kuhaš ili piješ mlijeko u snu nagovještava pismo ili čitanje nekih dokumenata.

Autobus - dobit ćeš pošte ili novca.

Riba - briga i bolest.

Marama - ako je šarena imat ćeš veliku radost.

Cigane je lijepo sanjati.

Sijeno - nešto će ti "sinuti", obradovati te.....

Etnološka građa za ovaj rad prikupljena je u periodu od 1997-2010.godine. Zahvaljujem se svima onima koji su svojim informacijama i znanjem pripomogli da ovaj tekst pruži što više zanimljivih pojedinosti o kulturnoj baštini Bošnjaka ovog dijela Bosne i Hercegovine.